

Democratische legitimering van de Europese Unie

EPPO JANSEN

EUROPA IS EEN LANGE-TERMIJNPROJECT dat verwezenlijkt wordt door kortetermijnpolitici. Deze hebben daarvoor de neiging steeds weer het referentiekader van de nationale staat op te zoeken ('Met Europa scoor je niet.'). Over de vraag welke vormgeving de Europese eenwording uiteindelijk moet krijgen, maken zij zich weinig druk: 'We zien wel waar we uitkomen.' Dit pragmatisme heeft tot op heden heilzaam gewerkt en misschien ook wel voorkomen dat het proces vroegtijdig moest worden afgebroken. Zou een discussie over de *finalités* zijn afgedwongen, dan had immers een hooglopende ruzie het gevolg kunnen zijn. Zo zijn we blijven zitten in het Europa van de soms wel hele kleine stapjes.

Toch kun je je afvragen of het, nu we een Unie van 25 – en straks nog meer – lidstaten hebben, geen tijd wordt de contouren van het einddoel te markeren. Dat lijkt onlogisch, omdat het met een zo grote club waarschijnlijk nog moeilijker zal zijn overeenstemming te bereiken. Daar staat echter tegenover dat zo'n uitgebreid gezelschap vermoedelijk alleen goed bijeen kan worden gehouden, indien een eind komt aan de 'non-definitie'. Met een half miljard Europeanen kan gemakkelijk een vervreemding optreden ten opzichte van de oorspronkelijke integratiegedachte. Dat zou juist een vlucht naar voren vereisen, wil des-

integratie vermeden worden. Wie bezwaar heeft tegen het geformuleerde einddoel, moet het nastreven hiervan dan maar aan een kleinere groep landen overlaten.

In het licht van deze vraagstelling, die waarschijnlijk actueler is dan algemeen wordt erkend, komt het boekje van Alfred van Staden als geroepen. Hij gaat door met denken waar politici meestal afhaken. Zijn uitgangspunt daarbij is de geringe acceptatie van het eenwordingsproces bij het publiek en het gebrek aan democratische legitimatie. Zijn conclusie is dat, wil je op deze punten een bevredigende situatie bereiken, het eindstation moeilijk anders dan een federatie kan zijn: 'The democratic legitimation of the Union would require the creation of a federal government which is fully accountable to the EP and is responsive to the political preferences of European citizens.'

Alvorens tot zijn conclusie te komen, onderwerpt Van Staden drie gangbare theorieën, die het gebrek aan legitimatie bagatelliseren, aan een kritisch onderzoek. Deze theorieën komen, verkort weergegeven, op het volgende neer.

De *eerste theorie* gaat ervan uit dat de publieke steun aan democra-

Alfred van Staden: *The Right to Govern: The Democratic Legitimacy of the European Union*.

Den Haag: Instituut Clingendael, 2004; (Clingendael Study nr. 20); 50 blz.; 12,50 euro; ISBN: 90-5031-088-5

tische instellingen overal tanende is en dat je je daarom geen extra zorgen hoeft te maken over Europa. De *tweede theorie* stelt dat het bij de Europese integratie vooral om de verdeling en herschikking ('repartition') van goederen, diensten e.d. gaat en dat deze geen speciale democratische legitimatie behoeft. De *derde theorie* behelst de gedachte dat deze legitimatie achterwege kan blijven, omdat de landen die haar tot stand brengen, stuk voor stuk nu eenmaal democratisch worden bestuurd.

Het hoeft geen verbazing te wekken dat Van Staden geen van deze theorieën uiteindelijk aanvaardbaar vindt. 'On reflection, none of these seems to be really convincing or persuasive.' Hij komt vervolgens tot het inzicht dat het gebrek aan acceptatie en legitimatie een structurele oorzaak heeft. Van Staden sluit daarbij aan bij de opvatting van de door hem aangehaalde Nederlandse politicoloog Cees van der Eijk.¹ Deze acht de fundamentele zwakte van het Europese besluitvormingsproces dat noch de Europese

Commissie noch de Raad van Ministers over een mandaat van de kiezer beschikt. Doordat bovendien een vertrouwensrelatie met het Europees Parlement ontbreekt, zoals die in de lidstaten wel bestaat tussen regering en volksvertegenwoordiging, ontbreekt het de EU-instellingen aan legitimatie. Dit maakt weer dat bij Europese verkiezingen de burger geen mogelijkheid heeft enige voorstelbare richting te geven aan het Europese beleid. Zoals hierboven al is gebleken, deelt Van Staden de conclusie van Van der Eijk dat alleen de instelling van een *Europese regering*, die verantwoording schuldig is aan het Europees Parlement, dit probleem kan verhelpen en de gewenste legitimatie oplevert.

Geen heil verwacht Van Staden van de thans bewandelde weg, waar bij het Europees Parlement er telkens wat bevoegdheden bij krijgt. Hoewel de macht van het EP de afgelopen jaren aanzienlijk is toegenomen, heeft dit niet kunnen verhinderen dat de opkomst bij Europese verkiezingen laag is en dat deze primair blijven gaan over nationale aangelegenheden. Aan de andere kant betwijfelt hij of de burgers beschikken over 'een gemeenschappelijke Europese identiteit', die gepaard gaat met voldoende 'vereniging' en 'loyaliteit' ten opzichte van wat een 'European system of selfgovernance' zou moeten zijn, in dit geval een *federatie*. Deze zelfde twijfel treft men aan bij Larry Siedentop (*Democracy in Europe*), naar wie Van Staden herhaaldelijk verwijst. De Amerikaan ziet een sterk remmende werking in de grote sociaal-culturele verschillen onder de Europeanen, ook al acht ook hij een federatie uiteindelijk de beste oplossing.

Van Staden is optimistischer: 'Identity is not a static and immovable phenomenon.' In dit verband veronderstelt hij dat 'de fictie' van nationale soevereiniteit, met daartegenover in de praktijk toenemend verlies aan nationale controle, een

ondermijnend effect zal hebben op de democratische legitimiteit van de nationale stelsels. Daarnaast, aldus Van Staden, lopen de diverse opvattingen inzake belangrijke Europese kwesties vaak niet meer langs nationale lijnen. Tot op zekere hoogte, zo meent hij, is identiteit een flexibel en maakbaar begrip. 'The history of the formations of European nations shows that identities may be cultivated and strengthened through purposeful policies.' Deze constatering doet denken aan de uitspraak van de Britse politicus Lord Hailsham in zijn *Granada Guildhall Lecture* van 1987: 'Nations begin by forming their institutions, but in the end, are continuously formed by them or under their influence.' Zou dit ook niet kunnen gelden voor de totstandkoming van een Europese federatie?

Het is duidelijk dat Van Staden hier op een volstrekt andere lijn zit dan mensen als Heldring en Bolkestein, die de kans op een Europese federatie categorisch afwijzen omdat er geen Europese *demos* (volk) is.

Je kunt je afvragen of Van Staden ter versterking van zijn betoog niet nog ander geschut had kunnen aanbrengen. Je kunt volhouden dat de vorming van een federatie zich vanzelf zal opdringen vanuit een toenevende convergentie van belangen onder Europese burgers, die zich genoodzaakt zien op aanvaardbare wijze te overleven in een steeds verder 'globaliserende' en 'digitaliserende' wereld. Daarbij is natuurlijk opmerkelijk dat – zoals Van Staden ook naar voren brengt – een meerderheid van de Europeanen volgens opinieonderzoek nu al voorstander is van een gezamenlijk buitenlands en veiligheidsbeleid.

Daarnaast kan het begrip *demos* ook nu al wel worden gerelativeerd vanuit de Europese realiteit. Een anekdotisch voorbeeld. Als voetbalclub Real Madrid verliest van Bayern München, is de vreugde onder de Catalanen in Barcelona groot. Toch zijn er maar weinig Catalanen

die het Spaanse staatsverband zouden willen verlaten. Daarbinnen worden hun belangen toch het beste behartigd, zo is hun overweging. Er zijn trouwens nog wel meer landen zonder duidelijk eigen *demos*, die heel behoorlijk functioneren. Ook komt de vraag op ons af of in staten waar een steeds groter deel van de bevolking van allochtone afkomst is, de relaties met de nationale wortels niet steeds zwakker zullen worden. Dat kan weer zijn invloed hebben op het denken over een federatie.

Van Staden is niet erg specifiek over de vraag hoe en op welk moment je het huidige samenspel tussen de Europese instellingen zou moeten doorbreken om de weg naar een federatie in te slaan. Hij kiest begrijpelijkerwijs voor politisering van de Europese Commissie als 'the necessary price that should be paid for democratisation' en wijst de voorstellen van de Conventie op institutioneel gebied af als lang niet vérgaand genoeg: 'they avoid addressing the issue of where the centre of gravity in the EU system should lie – with the Commission or with the European Council.' Maar met een echte handleiding voor een 'vlucht naar voren' komt hij niet.

Een van de obstakels hier, zo zouden men kunnen stellen, is dat het medebeslissingsrecht van het Europees Parlement (voor het eerst toegekend bij het Verdrag van Maastricht en sindsdien aanzienlijk uitgebreid) de macht van dit instituut heeft vergroot ten opzichte van de Raad van Ministers, maar intussen de positie van de Europese Commissie heeft verzwakt. Toch is het de Commissie die tegenover het EP verantwoording aflegt en niet de Raad. Wil men de weg naar een federatie inslaan, dan zou men hier op zijn schreden moeten terugkeren en de rol van de Raad aan de Commissie moeten toebedelen.

Het bewonderenswaardige van Van Stadens publikatie is dat hij in een zeer kort bestek (50 pagina's) via een strenge eliminatieprocedure

en op uitermate heldere en indringende wijze tot zijn conclusies komt. Het is een gedurfd boekje, dat een wezenlijke bijdrage vormt tot de verdere discussie over dit onderwerp, al zal het bij velen op ongehoofd stuiten. Toch zouden ook deze laatste zich het volgende moeten afvragen. Indien een economische

reus door de wereld wandelt met een politiek dwergje aan zijn hand, maakt dat dan uiteindelijk ook de reus niet ongeloofwaardig?

Noot

- I 'Legitimitetsvragen in de EU en in de lidstaten', in: *Europa Periodiek*, jrg. 19, no 1, maart 2002.

MR Eppo JANSEN is o.m. gepensioneerd hoofd van het voorlichtingsbureau van het Europees Parlement in Nederland.

De onderbuik van Midden-Europa

J.W. VAN DER MEULEN

Renée Postma: Midden-Europa achter de schermen. Van Habsburg naar Brussel. Amsterdam/Rotterdam: Prometheus/NRC Handelsblad, 2004; 262 blz.; 17,95 euro; ISBN: 90-446-0417-1

Het interessantste stukje uit het boek staat aan het eind van het laatste hoofdstuk. De schrijfster, die tussen 1994 en 2003 voor *NRC Handelsblad* correspondent in Midden-Europa is geweest, versloeg in 2000 het bezoek van premier Kok aan Roemenië. In deze periode was de EU-uitbreiding nog geheel een zaak van bureaucraten in Brussel en in de hoofdsteden; politieke debatten werden angstvallig gemedend. Kok zelf, aldus Renée Postma, dacht de regio nog stevig in eigen hand te hebben. De gedachte kwam eenvoudig niet op dat de VVD, in het bijzonder Koks eigen minister van Financiën Zalm, stemmen zou proberen te winnen met eurokritische onderbuikgevoelens.

De Nederlandse premier, schrijft Postma, keek me dan ook ronduit geërgerd aan, toen ik hem vroeg of hij zo'n discussie over geld niet zag aankomen en of er ergens wel een scenario was opgesteld voor het geval het mis zou gaan. Met een blik van 'zo'n stomme vraag heb ik nog nooit gehoord' stond Wim Kok abrupt op uit zijn stoel en liep kwaad mompelend weg. Twee jaar later kwam de maidenspeech van

LPF-lid Winnie de Jong in het parlement, die waarschuwde dat de uitbreiding van de EU met corrupte landen als Polen ten koste zou gaan van de Nederlandse burger.

Het grootste deel van het boek bevat impressies uit de samenlevingen in de diverse delen van Midden-Europa, aan de vooravond van de toetreding. Met veel enthousiasme en een vaardige pen beschrijft Postma haar ontmoetingen, zowel met hoogwaardigheidsbekleders als met mensen uit de armere lagen van de bevolking. Het resultaat is een reeks boeiende verhalen, variërend van een relaas over stoere mijnwerkers in Zuid-Polen (die de aanwezigheid van een vrouw in hun schachten als een slecht voorteken beschouwen) tot een bloemlezing van enkele schrijnende corruptiegevallen.

Postma heeft hierbij een duidelijke neiging de mensen zelf aan het woord te laten. Dat komt de levendigheid natuurlijk ten goede en het levert ook een aantal 'bijblijverdjes' op. Zo presenteert ze een Oost-Slowaakse journaliste die tegen Roma tekeer gaat: ze werken niet, ze slaan hun kinderen, spugen op straat, proberen overal geld uit te slaan. 'Als ik

op de bus een Romavrouw in een nachtjapon zie, weet ik dat het een jonge moeder is die de benen heeft genomen uit het ziekenhuis en haar kind in de steek heeft gelaten. Dat kan ik niet accepteren.' Ook aan antisemitisme heerst geen gebrek: 'We weten het wel', mompelde een jongere zwager, 'Europa is van de joden. Het zijn de joden die ons Europa induwen.'

Maar tegelijk moeten we in het oog houden dat we hier niet te maken hebben met een sociologisch onderzoek, maar met persoonlijke indrukken uit een regio die alleen al door grote verscheidenheid aan talen moeilijk valt te karakteriseren. Hoe representatief alle genoteerde uitspraken zijn, en of de maatschappelijke vooroordelen in Midden-Europa groter zijn dan die in Duitsland of Nederland – de lezer zal er niet achter komen. Een probleem is ook dat Postma in haar geestdrift mensen wel eens méér wil laten zeggen dan ze in feite doen. Tijdens haar gesprek met een Slowaakse vrouwenarts merkt ze op: 'Hij zegt het niet met zo veel woorden, maar je ziet hem denken: waarom zouden we al die Roma geboren laten wor-

den als ze alleen maar ons belastinggeld komen opmaken.' Zinnen als 'aan de andere kant van de lijn hoor je Fatima verstijven', zijn eerder voorbeelden van synesthesie dan vormen van waarheidsgetrouwe verslaggeving. Opvallend is verder dat Postma extremistische uitlatingen bij voorkeur in de mond legt van corpulente personen. Een Tsjechische ingenieur 'met een kogelronde buik' merkt op: 'Svejk zei het al. Als je oorlog wilt kun je het krijgen.' De Poolse pater Orłowski – 'een trotse nationalist met een kogelronde buik' – beschuldigt de joden van het assisteren bij deportaties van de Poolse bevolking naar Siberië.

In samenhang hiermee: Postma had iets meer moeite mogen doen haar basisfeiten te laten kloppen. De Tsjechische historicus Frantisek Palacky leefde niet in de eerste helft van de achttiende eeuw, maar tussen 1798 en 1876. Dat Amerika wil voorkomen dat Amerikaanse burgers worden uitgeleverd aan het Internationaal Hof van Justitie, is eveneens onjuist; bedoeld is het Internationaal Strafhof. Volgens Postma meldden de Hongaren zich in 1994 'als eerste van de nieuwe democratieën voor een associatieverdrag met de EU'. In werkelijkheid sloot de EU (toen nog de EG) in december 1991 associatieverdragen met drie Midden-Europe-

se landen tegelijk, nl. Polen, Tsjechoslowakije en Hongarije. Twee oneffenheden in één zin dus. En dat *Gazeta Wyborcza* de enige krant 'ter wereld' is die essays afdruckt van Havel, Kolakowski, Habermas en Milosz zal door abonnees van het kwaliteitsblad *Rzeczpospolita* meteen worden tegengesproken.

Kortom, een prettig leesbaar boek. Maar geïnteresseerde lezers doen er goed aan ook de werken te raadplegen die in de literatuurlijst worden genoemd.

DRS. J.W.VAN DER MEULEN is als Midden- en Oost-Europadeskundige verbonden aan de afdeling Onderzoek van het Instituut Clingendael.

Europa: voor de burger best belangrijk?

MENDELTIJ VAN KEULEN

Bob van den Bos: Europa, wat heb ik eraan? Wat de EU concreet doet en waarom.
Leidschendam: Meesterdruk, 2003; 136 blz.; 5,- euro; ISBN: 90-9017480-x

Het beeld dat veel Nederlanders hebben van de Europese Unie is dat van een door politieke elite en bureaucraten bestuurde, ondoorzichtige besluitvormingsmachine, waarin Nederland zich als kleine lidstaat willoos moet schikken naar de grillen van Brussel. Zoals daar zijn: de dure euro; de prijsopdrijvende landbouwpolitiek en de mondiale machteloosheid van het verenigde Europa. In het voorwoord van dit boek over de doorwerking van Europees beleid in het dagelijks leven erkent de auteur, de Europarlementariër Bob van den Bos (D66), grif de vele negatieve clichés over dit onderwerp. Verklaringen hiervoor zoekt hij vooral in de nationale politiek, journalistiek en het onderwijs, waarin het Europese perspectief systematisch wordt onderbelicht. Er is sprake van een vicieuze cirkel: er is geen aandacht voor Europa, juist omdat het Brusselse nieuws in het

journaal wordt gevuld door een 'talking head' voor een blauw-gele vlag – en als gevolg van die ver-van-m'n-bed-show blijft de EU voor redacties geen onderwerp om mee te scoren. Zoals de meeste clichés is ook deze gemeenplaats niet ver bezijden de waarheid, hoewel eerlijkheidshalve moet worden opgemerkt dat dagbladen als *NRC Handelsblad* en *de Volkskrant* hun Europa-redacties in de aanloop naar het komende Nederlandse EU-voorzitterschap aanzienlijk hebben opgetuigd.

Ook de voorzitter van het Europees Parlement, Pat Cox, onderschrijft in zijn voorwoord het loffelijk streven van zijn 'sociaal-liberale vriend' Bob van den Bos een boek te schrijven dat aangeeft wat burgers in het dagelijks leven nu eigenlijk voor voordelen beleven aan Europese samenwerking. Ook staatssecretaris Atzo Nicolaï, die het boek eind vorig

jaar bij de officiële presentatie in ontvangst nam, reageerde enthousiast, omdat, zoals hij opmerkte: 'dit boek geen positief verkoopverhaal voor Europa geeft, maar juist de positieve en de negatieve kanten van Europese regels laat zien'. Saillant genoeg raakt de voor EU-zaken verantwoordelijke bewindspersoon met deze opmerking precies aan de kritiek op de eenzijdig positieve 'Euro-paganda' die voorlichters en reclamestrategen over Europa plachten uit te storten.

In de eerste pagina's van het boek van Van den Bos lijkt het er juist even op dat deze die zelfde kant opgaat. Ronkende (en niet altijd even soepel lopende) teksten over 'het honderden jaren oude stelsel van soevereine nationale staten' dat 'in toenemende mate tekort schiet'; en de 'explosief toegenomen schaal van het bovennationaal maatschappelijk verkeer' die 'een bestuur vereist om alles in goede

banen te leiden' – het doet de lezer vrezen dat we hier te doen hebben met de zoveelste blij publieksfolder over het algemene nut van méér Europa. Gelukkig is het vervolg van de inleiding gewijd aan een kritischer beschouwing van het Europese *acquis*. Van den Bos refereert aan de paradoxale situatie dat het succes van de EU tegelijkertijd het integratieproces ondermijnt, omdat de verworvenheden van grensoverschrijdende samenwerking door Europese burgers inmiddels als gegeven worden beschouwd.

Het tweede hoofdstuk levert het obligate overzicht van de Brusselse besluitvorming en de rol van de EU-instellingen. Dit is wellicht onvermijdelijk, maar deze thematiek riskeert de zojuist betrokken lezer meteen weer van het onderwerp te vervreemden. Het feit dat Europese actualiteiten vooral in het afgelopen jaar werden gedomineerd door vage noties als stemmenweging en zetelverdeling, met de nadruk op de onenigheid van de lidstaten inzake 'hoge politiek', draagt stellig niet bij aan het dichten van het democratisch tekort. De auteur had bovendien een praktisch probleem: het feit dat het Europese beslissysteem op het moment van schrijven nog grondig in revisie was. De onderhandelingen over de Europese grondwet strandden enkele weken nadat dit boek was uitgekomen, en dat heeft ertoe geleid dat in

het derde hoofdstuk, dat deze verdragswijziging toelicht, nog naar de concept-tekst van dit document moest worden verwezen.

Het vervolg van het boek is opgedeeld in thematische hoofdstukjes, waarin 19 thema's en beleidsterreinen worden bestreken, variërend van milieu, volksgezondheid, consumentenzaken tot sport en onderzoek. Met behulp van subkopjes en geïllustreerd met fotomateriaal wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste maatregelen die de Unie op het desbetreffende terrein heeft genomen. En zo blijkt dat er ook voor de doorgewinterde Eurofiel nog altijd noviteiten in het integratieproces zijn te ontdekken. Wist u, bijvoorbeeld, dat er Europese afspraken zijn over borstvoeding op de werkplek; geluidslimieten voor trilhamera's en grasmaaiers; arbeid op steigers en ladders; en de minimuminvloed van Ondernemingsraden? Of dat 'Europa' onderzoek doet naar vergif in fopspenen en de positieve gezondheidseffecten van olijfolie? Het is maar een keur van de maatregelen en initiatieven die aan de orde komen. Daarmee levert het boek wat het op de achterflap belooft: het zet tientallen voorbeelden op rij van Europese regels die onze samenleving beïnvloeden.

Deze publikatie zal zijn nut daarom vooral bewijzen als een naslagwerk voor geïnteresseerden, die een beknopt en helder overzicht zoeken

van de materie waarmee Europese beleidsmakers zich zoal bezighouden. Echt lekker weg lezen veel tekstjes jammer genoeg niet, en dat komt vooral door de stugge en formele zinsneden, die soms direct lijken te zijn overgenomen uit de wat dat betreft beruchte officiële EU-publikaties. Hoewel hier en daar kritische noten worden gekraakt, zoals in de hoofdstukken over het Europese landbouwbeleid en de handelspolitiek, had het boek nog aan waarde gewonnen als meer alinea's waren voorzien van een opiniërende of relativierende noot. Wat het boek, ten slotte, vooral node mist is een concluderend hoofdstuk, dat ingaat op de prangende vraag wat al deze EU-regels in 's hemelsnaam toevoegen aan wat er in onze nationale verzorgingsstaten al allemaal geregeld is. Of, om de auteur in zijn inleiding te citeren: 'de noodzaak of meerwaarde van Europese regelgeving dient duidelijk te worden aangetoond, anders moet deze achterwege blijven.' Nu beklijft bij de kritische lezer na lezing vooral het beeld van de EU als bemoeizuchtig bovenbestuur – en dat kan toch niet de bedoeling zijn geweest.

DRS MENDELTIJE VAN KEULEN is wetenschappelijk medewerker bij de afdeling Opleidingen van het Instituut Clingendael en het Centre for European Studies van de Universiteit Twente.

Transatlantische spanningen

TOM SAUER

Niklaas Hoekstra (eindred.): *Transatlantic relations at a crossroads*. Den Haag/Amsterdam: Netherlands Atlantic Association/Germany Institute, 2003; 104 blz.; ISBN: 90-73329-14-0

De betrekkingen tussen de Verenigde Staten en het (vooral 'oude') Europa zijn op een dieptepunt beland,

althans met de oorlog tegen Irak in 2003. Het Duitsland Instituut van de Universiteit van Amsterdam en de

Nederlandse Atlantische Commissie (haar equivalent in België wordt er sinds kort de Euro-Atlantische Ver-

eniging genoemd) sloegen de handen in elkaar en organiseerden een conferentie over de soms emotioneel hoogoplopende controverses in het kader van dit thema in juni 2003. De beknopte bundel *Transatlantic relations at a crossroads*, die eigenlijk een samenraapsel is van de verwerkte speeches van de tien sprekers, is hiervan het resultaat. Naast twee bijdragen van (voormalige) ambtenaren (John Kornblum en Michael Rühle) zijn het vooral academici en onderzoekers die hun vooral pro-Amerikaanse houding (wat niet verwonderlijk is gezien een van de organiserende instellingen) kunnen ventileren. Het gevolg is dat men bijvoorbeeld een onderscheid maakt tussen unilaterisme en 'een agressieve vorm van multilateralisme' (blz. 8), om toch maar niet gezegd te moeten hebben waarover iedereen het eigenlijk eens is, namelijk dat de regering van Bush Jr een over het algemeen unilateristische koers vaart, ook al werd hiervoor reeds de aanzet gegeven tijdens de regering-Clinton.

Verscheidene auteurs verwijten de Europese Unie ook dat ze geen strategische visie vertoont. Wat dat punt betreft heeft de EU intussen echter haar huiswerk gemaakt. In december 2003 werd het Strategisch Concept van de EU gefinaliseerd, waarvan zes maanden eerder al een ontwerp publiekelijk circuleerde, iets wat de auteurs van *Transatlantic relations at a crossroads* blijkbaar is ontgaan.

Wat het kritische gehalte ten aan-

zien van de Verenigde Staten betreft, is de bijdrage van Heinrich Vogel een verademing tussen de verbale kruisraketten die worden afgevuurd op de laffe houding van Europa en dan vooral Frankrijk en Duitsland. In diverse overige bijdragen krijgt immers in het bijzonder de Duitse bondskanselier Schröder de volle lading, waarbij men zich richt op zijn succesvol anti-amerikanisme tijdens de verkiezingscampagne in 2002 tot en met zijn a-historisch gedrag jegens de Verenigde Staten in het voorjaar van 2003. Het verst in hun *Europe bashing* gaan Michael Rühle, die het heeft over de 'as van de wezels' (blz. 65), en Maarten Brands. Beiden gaan ervan uit dat militaire middelen de voornaamste instrumenten zijn van het buitenlands beleid, dat de wereld daardoor unipolair is en zal blijven, en dat de Verenigde Staten iedereen aankunnen. De vraag die zich echter na een jaar Irak-bezetting stelt, is of dit laatste nog steeds het geval is. Voor Brands is de conclusie echter duidelijk: 'Er is geen coherentie in het buitenlands beleid van Duitsland, noch ten aanzien van de VS, noch ten aanzien van Europa, het Midden-Oosten, Turkije of de rest van de wereld.' (blz. 100) Punt, volgende regel.

De meest informatieve bijdrage is van de hand van Roy Stafford, hoogleraar aan de Amerikaanse *National Defense University*. Hij heeft het over de transatlantische verschillen qua bedreigingsanalyse en aanpak van het

terrorisme. Zo leren we dat de personeelsbezetting van Europol onlangs verdubbeld is tot 500 en dat het over een budget beschikt van 50 miljoen dollar, terwijl het FBI 30.000 medewerkers telt en over een budget van 3 miljard dollar beschikt (blz. 34). Ook interessant om weten is dat de aanslagen van 11 september de terroristen (slechts) 250.000 duizend dollar hebben gekost (blz. 39). Stafford gaat ook in op de politieke eisen van Bin Laden en de achterliggende oorzaken van het verschijnsel Al-Qaeda. Zo legt hij het verband met de Israëlisch-Palestijnse kwestie en erkent hij dat de Verenigde Staten de voornaamste verdediger zijn van de regering-Sharon. Hij geeft ook toe dat juist dit conflict de belangrijkste politieke kwestie vormt voor de Arabische landen en dat dit ook zo wordt gepercipieerd door de Amerikaanse diplomaten in de regio. We kunnen ons enkel afvragen of deze informatie eveneens beschikbaar is in het Witte Huis, gezien de recente beslissing van president Bush het beleid ten aanzien van de Israëlische nederzettingen gevoelig te veranderen ten nadele van de Palestijnen. Tot slot voorspelt Stafford aan het eind van zijn betoog correct dat de volgende terroristische aanslag weleens in Europa zou kunnen plaatsvinden (blz. 42).

TOM SAUER is post-doctoraal onderzoeker van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen aan het Departement Politieke Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven.

CURSUS INTERNATIONALE POLITIEK

Instituut Clingendael verzorgt voor de partners van werknemers van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, het Ministerie van Defensie, en andere belangstellenden een cursus Internationale Politiek.

De cursus zal plaatsvinden op de **dinsdagmiddagen van 14 september t/m 23 november 2004**.

Tot de te behandelen onderwerpen behoren:

- * Nederlands buitenlands beleid
- * Ontwikkelingssamenwerking
- * De Europese Unie
- * De Verenigde Naties
 - De politieke situatie in de belangrijkste landen en regio's

De kosten bedragen: **400,- euro**.

Inschrijving: via Instituut Clingendael, afdeling Opleidingen, Postbus 93080, 2509 AB Den Haag, tel. 070-3746648; email: risri@clingendael.nl of czammito@clingendael.nl

Het begrip Rusland opnieuw ter discussie

MARC JANSEN

Katlijn Malfliet & Francisca Scharpé (red.): The concept of Russia: Patterns for political development in the Russian Federation.

Leuven: Leuven University Press, 2003; 113 blz.; 15,= euro; ISBN: 90-5867-354-6

In de lente van 2003 werd aan de Universiteit van Leuven een lezingenserie gehouden onder dezelfde titel als van het hier besproken boek. Het ging daarin om Ruslands identiteit, de vraag of er sedert de val van het communisme nog sprake was van een eigen Russische weg, verschillend van de omringende landen, en, zo ja, hoe die dan viel te definiëren. De lezingen zijn nu gebundeld in een handzaam boekje. Zulke bundels hangen vaak als los zand aan elkaar, en ook in dit geval doet de titel weinig om die indruk weg te nemen. Toch is het een samenhangend, interessant geheel geworden.

Inleidster *Katlijn Malfliet* biedt een goed inzicht in wat onder de 'Russische idee' wordt verstaan, al heeft zij het recente verleden er te vluchtig aan vastgeplakt om de conclusie te wettigen dat 'Poetins Rusland ervan doortrokken zal blijven'. Inderdaad, de laatste verkiezingenreeks, uitlopend op een door Poetins partij totaal gedomineerd parlement en een onaantastbare positie van de president zelf, evenals het gemak waarmee de machtigste man van Rusland de rijkste man (Chodorkovski) tot overgave kon dwingen, laten zien dat de door Malfliet geschetste traditie nog altijd zeer krachtig is. Daar staat tegenover dat Rusland sedert 1991 niet langer het Euraziatische, multi-etnische rijk is van weleer, waardoor het, misschien tegen wil en dank, meer de kant van een natie-staat is opgedreven.

Dat is ook de reden waarom

Geoffrey Hosking in zijn bijdrage wat meer ruimte voor ontwikkeling openlaat dan Malfliet, al spreekt hij zeker niet van een doorbraak. Rusland is altijd een multi-etnisch project geweest, zo betoogt hij, gedefinieerd en gecontroleerd door de staat. De meeste Russen zagen zichzelf als behorend tot een superetnos met een universele missie, die andere volken op zijn minst politiek had te assimileren; dit viel moeilijk te rijmen met een Russische natie-staat. Maar door de politieke logica heeft Rusland nu toch, grotendeels ongewild, in elk geval de uiterlijke trekken moeten aannemen van een natie-staat. Vooralsnog wel een geïmproviseerde, beknotte en vervormde natie-staat, met een op grote schaal betwiste legitimiteit (vooral vanwege het gemis van Oekraïne en Wit-Rusland). Politiek zowel als economie wordt nog altijd gedomineerd door personen en netwerken van patronen en cliënten. Wetten, instituties en een *civil society* blijven zwak. Hosking besluit met te stellen dat het te gemakkelijk zou zijn dit dan maar de Russische vorm van een natie-staat te noemen. Maar het is ook niet duidelijk of zich iets anders aan het ontwikkelen is. Kortom, 'Rusland treedt de eenentwintigste eeuw binnen met een nog steeds niet gedefinieerde identiteit.'

Een van de nieuwe trekken van het postcommunistische Rusland is het federalisme. Maar onder Jeltsin was de decentralisatie volledig uit de hand gelopen, aldus *Irina Busygina*, en dit kwam niet de bevolking,

maar alleen regionale machtkliekten goede. Correctie was noodzakelijk, en in die zin valt Poetins recentralisatie positief te waarderen. Maar terecht meent zij dat de hervorming de ontwikkeling van een werkelijk lokaal zelfbestuur nog moeilijker maakt dan die al was. '[W]aarden als democratisering, een open samenleving en federalisme [...] raken op de achtergrond. De democratie dreigt ten slachtoffer te vallen aan de ideeën van een sterke staat en orde.'

Voor de buitenlandse politiek is meer optimisme op zijn plaats. Na het gezwank van Jeltsin is Rusland, zeker sedert 11 september 2001, 'objectief terechtgekomen aan de Westerse zijde van de verdeling in de wereld', aldus *Irina Kobrinskaya* (helaas gebruikmakend van een soms nodeloos ingewikkelde terminologie). Het terrorisme heeft een gemeenschappelijke vijand gecreëerd, die Rusland met het Westen verenigt. Pragmatisme heeft de restanten van Ruslands supermachtambities verdreven, al blijft men moeite hebben met een unipolair veiligheidssysteem onder leiding van de Verenigde Staten. Ook voor de toekomst verwacht Kobrinskaya onder Poetin een consistente en stabiele buitenlandse politiek.

Philip Hanson behandelt ten slotte op een ook voor de leek begrijpelijke manier Ruslands rol in de wereldeconomie. In de jaren onder Poetin heeft het land een sterke economische groei laten zien, maar het is volgens Hanson de vraag of die

voor de langere termijn is vol te houden, zeker gezien de grote afhankelijkheid van de internationale olieprijs. Ook blijft Rusland buiten organisaties die er internationaal toe doen, zoals de WTO, de EU en de NAVO, en die positie van buitenstaander brengt economische nadelen mee. Wel – en dat is ook van belang voor het onderwerp van

de bundel – verminderen de grotere openheid van de Russische economie en de toenemende integratie in de wereldeconomie de kans op isolationisme.

Uit de lezenswaardige bundel wordt duidelijk dat de Russische idee tot op de dag van vandaag relevant is. Hoe relevant, daarover verschillen de meningen. De lezer

krijgt in elk geval voldoende gezichtspunten aangereikt om zich daarover desgewenst zelf een oordeel te vormen.

DR M.C. JANSEN is verbonden aan de leerstoelgroep Oost-Europese geschiedenis en Oost-Europakunde van de Universiteit van Amsterdam.

Vervluchtigend België

J.W.L. BROUWER

Marc Reynebeau: Een geschiedenis van België.
Tielt: Lannoo, 2004; 488 blz.; 29,95 euro;
ISBN: 90-209-4993-4

Dit boek is een *bestseller* in België. Sinds het in oktober 2003 verscheen, waren er al drie 'bijdrukken' nodig. Marc Reynebeau is een spraakmakend historicus en journalist: na lang te hebben gewerkt als redacteur van het weekblad *Knack* stapte hij onlangs over naar *De Standaard*. Hij werkte mee aan VRT-programma's en publiceerde enkele succesvolle boeken. Ook in deze geschiedenis van België sinds 1830 paart hij een vlotte pen aan een grote belezenheid. De indeling van het boek is helder; het verhaal blijft steeds beknopt. Een voorbeeld is het hoofdstuk over de Tweede Wereldoorlog. Daarin schetst Reynebeau in nog geen 25 bladzijden niet alleen de militaire nederlaag, de collaboratie, het verzet en de koningskwestie (die ontstond toen koning Leopold III in mei 1940 brak met het kabinet-Pierlot), maar vertelt hij ook over details als de synthetische *Ersatz*-produkten Marva en Tonka die de schaarse vetstoffen moesten vervangen. Politieke, economische, sociale en culturele thema's wisselen elkaar af.

De kracht van dit onderhoudende en genuanceerde boek ligt in de

combinatie van analyse met treffende anekdotes. De auteur lijkt een bijzondere belangstelling te hebben voor verkeer en vervoer. Zo geeft hij een fraaie beschrijving van de eerste Belgische trein. De locomotief 'La Flèche' begon in mei 1835 zijn reis van Brussel naar Mechelen met ruim twintig minuten vertraging. Dat lag niet aan de falende spoorwegtechniek, maar aan een haperend kanon, dat de start moest aankondigen. Na de Tweede Wereldoorlog waren de snelwegen het symbool van de vooruitgang. Zij waren zozeer de trots van het land, dat ze de hele nacht door werden verlicht. Astronauten beweerden dat vanuit de ruimte slechts twee tekenen van menselijke aanwezigheid op aarde zichtbaar waren, namelijk de Chinese Muur en – bij nacht – de driehoekige lichtvlek België.

De anekdotes passen goed in het betoog. Het spoorwegnet was niet alleen van groot economisch gewicht, het vormde ook een belangrijke manifestatie van de jonge staat die de aanleg ervan financierde. Bovendien bracht het grote veranderingen op het platteland teweeg. Volgens Reynebeau

hield de pastoor niet van het station: de stad kwam zo wel erg dichtbij en veelal was de stationschef de eerste liberaal in het katholieke dorp. *En passant* schuwt de auteur niet heilige huisjes omver te werpen. Zo maakt hij duidelijk dat er geen sprake van was dat 'België' in de Eerste Wereldoorlog de Vlaamse soldaten onrechtvaardig behandelde, bijvoorbeeld door hen doelbewust met de gevaarlijkste opdrachten te belasten. De ontevredenheid in de loopgraven was algemeen en voor Vlaamse soldaten entte deze zich op de taalkwestie.

Reynebeau stelt terecht dat België niet kunstmatiger is dan welke andere staat. Aan het ontstaan lag een authentiek nationaal streven ten grondslag. De opstandelingen van 1830 noemden zich wel degelijk 'Belgen'. Regionale sub-identiteiten bestonden ook toen, maar zij profileerden zich als *pars pro toto* van de nieuwe natie. Hoe de eenheidsstaat desondanks uiteenviel, is een rode draad in het boek. De auteur maakt aannemelijk dat de kiem daarvoor in een vroeg stadium is gelegd. Al snel gingen het overwegend agrarische en katholieke Nederlandstalige

landsdeel en het geïndustrialiseerde en sociaal-democratische Franstalige landsdeel verschillende richtingen op. Na de Tweede Wereldoorlog bleven de economische en sociale verhoudingen scheef, al waren de rollen nu omgedraaid en groeide de Vlaamse economie sneller dan de Waalse. In 1966 steeg het Vlaamse bruto binnenlands produkt voor het eerst boven het Waalse uit. Het federaliseringsproces rafelde de eenheidsstaat steeds verder uiteen. Een belangrijke stap was de grondwetswijziging van 1970/1971, waardoor de zogeheten cultuurgemeenschappen ontstonden. De staatsvorming ontwikkelde, aldus de auteur, een eigen dynamiek, die niet meer tot staan te brengen was.

Reynebeau maakt duidelijk dat de taalstrijd vanaf de jaren 1960 een zware tol heeft geëist. De politici waren zo druk bezig met deze gecompliceerde kwestie, dat zij allerlei andere problemen lieten liggen. In het laatste en misschien wel mooiste hoofdstuk ('Witte tijden, zwarte tijden') geeft de auteur een fraaie beschrijving van het recente onbehagen in de Belgische maatschappij. In de jaren '90 groeide het wantrouwen in de politieke instellingen en werd de roep om fundamentele veranderingen algemeen. Het nieuwe, assertieve burgerschap toonde zijn zwarte kant in de massale steun voor het extreem-rechtse Vlaams Blok en zijn witte kant in de volksbeweging rond de zogeheten Witte Marsen na de arrestatie van Marc Dutroux.

De auteur gaat niet in op de buitenlandse en vooral Europese politiek sinds de Tweede Wereldoorlog. Dat is opmerkelijk, omdat Europa, zoals de auteur overigens constateert, een belangrijk 'institutioneel valnet' vormt voor de Belgische landsdelen. De integratie relativeert immers het belang van de autonome staten. Niet voor niets gingen Vlamingen en Walen zich regionalisten noemen. De omissie is des te opvallender omdat België vooral in de

jaren '50 en '60 in Europa een eigen, *Belgische* politiek voerde en verscheidene Belgen een vooraanstaande rol in de Europese integratie speelden. Paul-Henri Spaak, bijvoorbeeld, is in dit boek slechts een binnenlands politicus. Reynebeau heeft overigens wél oog voor de buitenlandse betrekkingen van vóór 1940. Zo krijgt het vergeefse streven naar territoriale expansie in 1918-1919 ten koste van Nederland en Luxemburg ruime aandacht. Een belangrijke plaats neemt ook de Congopolitiek in.

In Vlaamse recensies van dit boek is erop gewezen dat Reynebeau (een 'Nederlandstalige Belg') een gematigd Belgisch nationalist zou zijn, die met nostalgie over zijn land schrijft.¹ Inderdaad behandelt de auteur Franstalige en Nederlandstalige bijdragen aan de Belgische geschiedenis op eenzelfde niveau. Hij kiest geen partij en velt, zoals hij zelf zegt, geen 'moralistische vonnissen'. Zo toont hij er begrip voor dat de Franstaligen de splitsing van de Leuvense universiteit als een uitdrijving hebben ervaren. Zij richtten in 1971 een nieuwe campus op in het Waals-Brabantse Louvain-la-Neuve. Tegelijkertijd maakt Reynebeau duidelijk dat de Vlaamse agitatie ('Walen buiten!') vanzelf sprak. Leuven was nu eenmaal het laatste tweetalige bastion in Vlaanderen en dat vloekte met de eentaligheid nadat in 1963 de taalgrens officieel was vastgelegd.

Deze 'boven-partijdigheid' is niet onlogisch voor een auteur die de Belgen wil laten zien hoe de nationale geschiedenis haar stempel op hen heeft gedrukt. Nostalgie is inderdaad hier en daar aanwezig. Bovendien betoogt Reynebeau aan het slot dat er een 'nieuwe authenticiteit' voor België denkbaar is, onder meer als laboratorium voor zowel de negatieve als de positieve kanten van de 'multiculturaliteit'. Ook kan het land dienen als een forum voor tegendraadse ideeën, zoals onder het eerste kabinet-Verhofstadt, met zijn

ambitieuze internationale politiek. Dat deed het weliswaar als een brullende muis, maar het gaf daarom niet minder blijk 'van generositeit en menselijke bekommernis'. Maar verder heeft Reynebeaus nostalgie toch haar grenzen. Een belangrijk motief voor het schrijven van zijn boek was immers het besef dat het einde van de staat België in zicht is.

Noot

- 1 Gita Deneckere in *De Standaard*, 4 december 2003; en Marnix Beyen in *Ons Erfdeel*, xxxvii (2004) nr 2, blz. 279-281.

DR. J.W.L. BROUWER is als onderzoeker verbonden aan het **Centrum voor Parlementaire Geschiedenis te Nijmegen**.

Europese politiesamenwerking meer dan papieren tijger?

MONICA DEN BOER

Wil van der Schans & Jelle van Buuren: *Keizer in lompen: Politie-samenwerking in Europa*. Breda: Uitgeverij Papieren Tijger, 2003; 333 blz.; 24,90 euro; ISBN: 90-6728-126-3

Keizer in lompen is een impressionistisch, veelomvattend en bij tijd en wijlen spannend boek. Niet voor niets brengen de als links-kritisch bekend staande auteurs het groeiende spectrum aan internationale politiesamenwerking in kaart. Het veld is dermate sterk in ontwikkeling, dat leden van het parlement of rechters zich vaak nog niet eens expliciet hebben uitgesproken over de democratische of juridische inbedding van grensoverschrijdende opsporingsactiviteiten. Vanuit een semi-wetenschappelijke invalshoek stellen de auteurs diverse praktijken aan de orde, daarbij veelvuldig gebruik makend van citaten van sleutelfiguren die zij kennelijk allemaal hebben weten te verleiden tot een interview. De auteurs concentreren zich op twee dominante vragen: 1 hoeveel soevereiniteit zijn de Europese lidstaten (lees: Nederland) bereid op te geven voor het Europees politie- en justitiebeleid; en 2 hoever mag de Europese invloed zich uitstrekken? Dit zijn twee boeiende maar lastig meetbare vragen. Het is daarom passend dat de auteurs hier een mozaïek van meningen aan verbinden.

De praktijk van de internationale politie- en justitiesamenwerking speelt zich af op diverse niveaus, te weten het strategisch-politieke, het beleidsmatige en het operationele niveau. Wanneer de respondenten – onder wie gerenommeerde politiemensen, advocaten, rechters en wetenschapslieden – hun visie over internationale samenwerking uiteenzetten, blijken deze perspectieven

naadloos in elkaar over te gaan. Daarin toont zich ook het verschijnsel dat dit terrein zeer in beweging is, en dat de niveaus voortdurend op elkaar ingrijpen. De auteurs kiezen ervoor de respondenten te laten spreken, wat als nadeel heeft dat alle niveaus over elkaar heen buitelen: informele, bilaterale en EU-samenwerking worden soms (te) rap met elkaar in verband gebracht. Het voordeel van deze interview-methode is dat het boek een heel pure indruk geeft van de rauwe werkelijkheid.

Sommige citaten zijn dan ook niet van de lucht. Oud-rechercheur Langendoen zegt bijvoorbeeld over de Amerikaanse opsporingsdiensten, die in Europa op grote schaal actief zijn: 'Amerikanen infiltreren zich een slag in de rondte.' De woorden van advocaat Weski liegen er ook niet om, wanneer deze stelt dat Nederland hypocriet en serviel is jegens het buitenland: 'Mensen worden doelbewust weggetipt naar het buitenland zodat ze daar kunnen worden aangehouden. Nederland wast dan zijn handen in onschuld en doet net of de neus bloedt.' Nu zijn deze beschuldigingen niet gericht op personen, en daarom zijn zij ook te verteren. Maar wat de uitspraken potentieel ernstig maakt, is dat zij een belangrijke zenuw blootleggen: ondanks de wetgeving op de bijzondere opsporingsbevoegdheden (BOB) spelen vele internationale opsporingshandelingen, zoals gepleegd door *liaison officers* en infiltranten, zich af in een juridisch vacuüm. Recente discussies over de

vermaarde 'U-bocht'-constructie en de verruiming van de regels ten aanzien van de inzet van criminele burgerinfiltranten tonen dat deze materie een grote actuele waarde heeft.

Waar de auteurs vlijmscherp doorheen prikken, zijn de veelgevierde principes van wederkerigheid en het vertrouwensbeginsel. In de praktijk blijkt het nogal eens tegen te vallen. Zo heeft Europol te kampen met een informatie-droogte, omdat inlichtingendiensten niet genegen zijn hun zachte informatie af te staan: de politiecultuur is een egoïstische cultuur, zo stelt een Belgische respondent. Een andere respondent meldt dat niet veel rechtshulpverzoeken van Turkije naar Nederland komen, maar wel gigantisch veel andersom, omdat we zo weinig wisselgeld hebben. Nederland heeft nog steeds de oude VOC-mentaliteit, zo wordt gezegd: 'We willen veel halen en zijn maar mondjesmaat bereid diensten terug te geven.' In een heel andere context meent een andere respondent dat Nederland een serviele houding verwacht van andere landen.

In het boek zit ook een aantal komische fragmenten, die veel laten zien van de culturele vooroordelen die er tussen de EU-lidstaten bestaan. Zo wordt verteld dat het college van procureurs-generaal zoveel verwijten kreeg, dat het naar huis ging met een *liste des chagrins*, waarna werd besloten tot oprichting van regionale Internationale Rechtshulp Centra (IRC's). Overigens is dit een prachtige illustratie van een ontwikkeling waarbij Europese samen-

werking noopt tot de inrichting van nieuwe nationale coördinatiestructuren, zoals het Landelijk Parket en meer recent ook de Landelijke Recherche.

Over de werking en effectiviteit van de supranationale organisaties, waaronder in het bijzonder Europol en Eurojust, zijn de auteurs duidelijk: zij komen nog maar matig uit de verf. In het veld bestaat te weinig draagvlak, mede omdat het allemaal door politici is bedacht en besloten. Teeven, bekend om zijn niet altijd even genuanceerde uitspraken, merkt over Eurojust op: 'Het lijkt me trouwens een hondenbaan om bij zo'n club te zitten.' Een gematigder toon wordt aangeslagen door de Nederlandse vertegenwoordiger bij Eurojust, Manschot, die de concentratie van Eurojust op het faciliteren van de samenwerking tussen lidstaten bij de opsporing en vervolging van zware, grensoverschrijdende georganiseerde misdaad typeert als een 'Echternachprocessie'. Ondanks de eraan toegeschreven matige werking, wordt in Brussel nog lustig gepleit voor nieuwe structuren, onder andere met het doel de coördinatie van civiele politiemissies naar het buitenland beter te kunnen

structureren. Aan het Europese institutionaliseringsproces wordt aldus voorlopig geen halt toegevoerd, maar wel zullen onder invloed van het nieuwe Grondwettelijk Verdrag de bevoegdheden van de Europese instellingen met betrekking tot politie- en justitiezaken worden verruimd.

Op allerlei manieren wordt de lezer te verstaan gegeven dat de Nederlandse politie het buitenland niet langer kan negeren. De druk wordt steeds groter om medewerking te verlenen, en dus zullen justitiële en politieke prioriteiten in toenemende mate afgestemd worden op buitenlandse eisen. Als we kritisch naar het drugs- en immigratiebeleid kijken, dan is dat eigenlijk een tendens die al jaren geleden is ingezet. Strafrechtelijk Nederland ervaart de tentakels van onder meer de VN en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Het is overduidelijk dat bijvoorbeeld een toenemend repressief klimaat voor een deel te wijten is aan buitenlandse invloeden, waaronder dominant de veiligheids crisis na 11 september. De ommezwaai 'hangt in de lucht': het zal niet lang meer duren voordat de rechters zich scherper zullen richten

op controle van in het buitenland verkregen bewijs. En dat wordt tijd ook.

Het boek wordt intussen al veel en graag gelezen, vooral door politiemensen die met kennisproductieve projecten bezig zijn. Voor het politie-onderwijs is het boek dus zeker relevant, hoewel niet uit het oog verloren moet worden dat journalistiek impressionisme niet gelijkstaat aan wetenschap. Een kritische noot betreft de verdeling van de tekst: het hoofdstuk over grensoverschrijdende infiltraties leest als een spannend jongensboek, maar tegelijkertijd vraagt de lezer zich af waarom dit hoofdstuk zo disproportioneel lang is. Tevens doet de recensent een oproep aan de auteurs om bij een volgend boek het manuscript eens geheel door te laten zeven op spelfouten, waaronder d's en t's. Dergelijke dissonanten leiden alleen maar af tijdens het lezen van een anderszins goed geregisseerd verhaal.

DR. MONICA DEN BOER is directeur onderzoek & kennisontwikkeling van de landelijke politieopleiding LSOP te Apeldoorn. Daarnaast is zij als bijzonder hoogleraar verbonden aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Deze rubriek bevat beknopte aankondigingen van bijeenkomsten op het terrein van de internationale betrekkingen die een openbaar karakter hebben. Kopij, bij voorkeur in voorbereide vorm, kan uiterlijk de vijfde dag van de maand voorafgaande aan de maand van verschijning van beoogd nummer van de Internationale Spectator worden ingeleverd bij mevr. S. van Ankeren, Instituut Clingendael, Postbus 93080, 2509 AB Den Haag, fax. 070-3282002; tel. 070-3245384.

Agenda

Activiteit **NATO After Enlargement: The Way Ahead**
(conferentie onder voorzitterschap van Piet Bukman, ingeleid door minister van Defensie Henk Kamp)
Plaats Sociëteit De Witte, Plein 24, Den Haag
Organisator Atlantische Commissie
Kosten gratis
Datum 17 juni (09.00-17.30 uur)
Aanmelding Atlantische Commissie, Bezuidenhoutseweg 237-239, 2594 AM Den Haag (voor aanvraag registratieformulier); tel.: 070-3639495; fax 070-3646309

Activiteit **Actualiteiten mensenrechtenverdragen**
(interactief hoorcollege)
Plaats Juridisch PAO Utrecht, Janskerkhof 3, Utrecht
Organisator Juridisch PAO Utrecht i.s.m. Instituut voor de Mensenrechten (SIM) en het Willem Pompe Instituut
Kosten 550,- euro (incl. cursusmateriaal, lunch en consumpties)
Datum 28 sept (09.30-17.00 uur)
Aanmelding Mw. Esther van Zoen (tel. 030-2538651); zie ook: www.law.uu.nl/pao

Corporate Governance (seminar)
European Institute of Public Administration (EIPA),
O.L. Vrouweplein 22, Maastricht
EIPA
695,- euro
17-18 juni
Mw. Noëlle Debie (tel. 043-3296226; email: n.debie@eipa-nl.com)

Activiteit
Plaats
Organisator
Datum
Kosten
Aanmelding